

Poznań, 18 maja 2023 r.

dr hab., prof. UAM Anna Tatarkiewicz
Pracownia Historii Starożytnej Grecji i Rzymu
Wydział Historii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Recenzja poprawionej rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Karczewskiego
„Oftalmologia, czyli nauka o oczach w wybranych tekstach od IV w przed Chr. do
VII w. po Chr. Studium historyczne”.**

Podstawa formalna opracowania recenzji

Formalną podstawą opracowania niniejszej recenzji jest pismo Przewodniczącego Rady Dyscypliny Naukowej Historii UKSW, księdza profesora dr. hab. Waldemara Graczyka, z dnia 17 kwietnia 2023r., a rozprawa mieści się w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie: historia.

Zgodnie z ustawą z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r., poz. 859 z późn. zm.) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669 z późn. zm.) w niniejszej recenzji poprawionej rozprawy doktorskiej ocenie podlegały: stopień oryginalności problemu naukowego, ogólna wiedza teoretyczna Kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Kryterium oceny była również poprawność formułowania problemów i hipotez badawczych, trafność doboru metod i narzędzi badawczych, a także umiejętność ich zastosowania, jak również prawidłowość układu pracy i jej struktura oraz sformułowanie wniosków końcowych. Ocenie podlegała też poprawność formalno-językowa pracy oraz dobór literatury przedmiotu i umiejętność wykorzystania źródeł, na których została oparta.

Biorąc pod uwagę, że jest to ponowna recenzja, poprawionej i uzupełnionej przez Doktoranta dysertacji, w kolejnych jej częściach odniosę się do wskazanych przeze mnie uprzednio uwag i zastrzeżeń.

Ogólna ocena oraz uwagi do pracy

Jak już wspomniałam, przedstawiona mi do oceny praca stanowi poprawioną wersję dysertacji doktorskiej mgr. Łukasza Karczewskiego, napisaną na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierunkiem naukowym promotora ks. prof. ucz. dr. hab. Tadeusza Kołosowskiego i promotor pomocniczej dr Judyty Krajewskiej.

W porównaniu do pierwszej wersji zmieniła się struktura dysertacji. Poprawiona praca została skrócona i liczy 303 strony znormalizowanego maszynopisu. Składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych (1. Anatomia oka, s. 56-154; 2. Patologie oka, s. 155-193; 3. Terapeutyka farmakologiczna narządu wzroku, s. 194-233 i 4. Chirurgia narządu wzroku, s. 234-276), zwięzłego podsumowania wyników badań (Zakończenie, s. 277-280), wykazu skrótów oraz spisu wykorzystanych źródeł historycznych, stron internetowych i współczesnej literatury przedmiotu.

We „Wstępie” mgr Łukasz Karczewski dokonał omówienia koncepcji swojej dysertacji, jej cele i zakres swych badań. Przedstawił stan badań, przegląd literatury przedmiotu oraz omówił najważniejsze, przytaczane w pracy źródła. Omówił również przyjętą przy pisaniu pracy metodologię. W następujących potem częściach Autor wychodzi od opisu budowy i anatomii narządu wzroku, by w kolejnych rozdziałach przybliżyć czytelnikowi zagadnienia patologii oczu, a następnie metody ich leczenia (farmakologiczne i chirurgiczne). Tytuły głównych rozdziałów i części podrozdziałów zostały nieznacznie zmienione w stosunku do pierwotnej wersji pracy, ale jak wspomniałam, jej strukturę dość istotnie zmodyfikowano, co poprawiło przejrzystość całości dysertacji. Doktorant starał się również wyeliminować chaos i powtórzenia oraz błędy wykazane w poprzedniej recenzji w obrębie poszczególnych rozdziałów. Wyeliminował dużą część wymienionych przeze mnie w recenzji z 30 grudnia 2022 r. błędów: literówek, niedociągnięć merytorycznych i językowo-stylistycznych. Niektóre z nich nie zostały jednak usunięte ani nawet poprawione. Oto przykłady:

- nadal nie została skorygowana pisownia ani imienia, ani okresu życia Chalcydiusza (III/IV wiek naszej ery (w pracy: Chalcidus, IV w. przed Chr., s. 14);
- w poprzedniej recenzji wskazałam błędny zapis tytułu De capitis vulenribus (sic!). Powinno być „vulneribus” (s. 19);
- usuwając część tekstu głównego Pan Łukasz Karczewski przenosił jego fragmenty do przypisów. Zabrakło jednak starannosci edytorskiej i pozostawił numery przypisów, które tym razem już do niczego nie odwołują (patrz np. s. 19, przyp. 57);
- dlaczego Summarium Alexandrinorum na stronie 25 występuje, nawet dwukrotnie, pod angielskim tytułem Alexandrian Summaries, a w przypisie (91) z błędem jako Summarium Alexandrinum. Zwracałam uwagę na konieczność poprawienia i ujednoczenia pisowni tego tytułu;
- nie została poprawiona „całościowa summa” – summa to suma/całość. Zwrot „całościowa summa” która znajdowała się w poprzedniej wersji na stronie 97 a obecnie 37 jest przysłowiowym ‘masłem maślanym’;
- s. 54 zagadnienia a powinno być zagadnienia;
- s. 88/89 jest: homoimeryczne powinno być homoiomeryczne (reszta błędnych zapisów tego słowa została poprawiona);
- na s. 196 Autor pisze o zięciu Hippokratesa - Polibiuszu. Hippokrates miał rzeczywiście zięcia, ale był to Polybus/Polybos (Πόλυβος). Polibiusz (Πολύβιος) był natomiast historykiem (który napisał dzieje Rzymu po grecku). Choć różnią się tylko obecnością jednej samogłoski i akcentem, to znaczą coś zupełnie innego. Były to więc dwie zupełnie inne osoby. Ten błąd też został powielony z pierwszej wersji dysertacji;
- s. 289 nie został poprawiony zapis nazwiska wydawcy dzieł Rufusa z Efezu. W tekście nadal jest Roulle, a powinno być Ruelle;
- s. 291 – nie zostały poprawione imiona przy nazwisku Edelsteinów (ta pozycja powinna zostać usunięta ze spisu literatury skoro fragment, w którym była cytowana, został wyrzucony z tekstu);
- nadal nie została ujednoczona, mimo, że zwracałam na to uwagę, pisownia mian – skoro np. spolszczony Orybazjusz i Focjusz (s. 33) to dlaczego Quintilianus a nie Kwintylian? (s. 31). Na str. 204/205 naprzemienne użycie Dioscorides i Dioskorides. Wreszcie - dlaczego raz są greckie miana w wersji ‘greckiej’ np. Erasistratos tuż obok ‘złatinizowany’ Herophilus? Na stronie 15 Alkmajon i Alkmeon na opisanie tej samej osoby. Alkmeon pojawia się też w późniejszej narracji (s. 153). Alkmeon (raczej Alkmajon!) pochodził z

Krotonu (lub ew. Krotony), ale miasto na południu Italii to nie Kroton (gr.) albo Krotona (lat.) i odmienia się (s. 12);

- w spisie źródeł nadal dwa teksty Plutarcha są przedzielone utworem Praksagorasa, który (o ile spis ułożony jest alfabetycznie) powinien znajdować się za Polluxem;

- „skartyfikacja” (która była na s. 252) została przeniesiona (z błędem, który radziłam poprawić, na stronę 155). Prawidłowy zapis brzmi: „skaryfikacja”;

- s. 168 przypis 952 – Cassius Felix pochodził nie z Cirta a z Cirty – nazwy miast/państw są w j. polskim (z kilkoma zaledwie wyjątkami) odmienne;

- na s. 226 nadal widnieje nazwa tlenku miedzi po... niemiecku (kupferoxydul);

- do fragmentu opisującego właściwości wydzielinę jąder bobra dodany jest przypis (1316, s. 227), w którym mowa jest jednak o właściwościach i zastosowaniach... aloesu! Również prosiłam o sprawdzenie i usunięcie tego błędu z poprzedniej wersji pracy.

Czytając pracę ponownie, znalazłam też kilka niedociągnięć, które w pierwotnej wersji recenzji się nie pojawiły:

- na s. 156, przypis 777 - nazwa choroby niepotrzebnie pisana jest majuskułą i podana jest błędna nazwa Amuroza a powinno być: amauroza (tzw. wrodzona ślepotą Lebera);

- na s. 231 jest Hierpolis a powinno być Hierapolis;

- również na s. 239 – kiedy himation był używany bez chitonu to określamy to jako achiton, a nie – ahimation, jak twierdzi Doktorant;

- na s. 239, przyp. 1369 – jest Beliquez a powinno być Bliquez;

- w wielu miejscach, mimo moich sugestii, nie zostały poprawione/ujednolicone sposoby cytowania dzieł autorów antycznych;

- transliteracja j. syryjskiego w przypisach została wydrukowana jako „prostokąty”, np. przypis 283, s. 56 i 286, s. 58 i inne (zapewne drukarka nie poradziła sobie z rozpoznanem czcionki).

Ku mojej rozpaczy nie zostały poprawione również, wskazane przeze mnie w pierwszej recenzji, błędy ortograficzne:

- na s. 68 i 79 nadal jest „wczesno bizantyjski”, wg Wielkiego słownika ortograficznego PWN poprawna wersja to: wczesnobizantyjski;

- sofista piszemy z małej litery a nie z dużej jak chciałby Doktorant (s. 79);

- s. 81/82/ 83/155/174, 241, 235 i inne nadal jest: „Hippokratejskich”, a powinno być, wg słownika ortograficznego powinno być: hippokratejskich;

- s. 85 jest „Aleksandryjskich uczonych”, a powinno być „aleksandryjskich uczonych”;

- s. 134 jest „szkoła Aleksandryjska”, powinno być „szkoła aleksandryjska” (a jednak można napisać „szkoła aleksandryjska” – udało się to na stronie 32;
- niekonsekwencja na s. 18: „ogniwo łączące medycynę Hippokratejską z późniejszą medycyną aleksandryjską”;
- s. 268, przypis 1538 - jest: „pół płynna”, a powinno być „półpłynna”;
- na s. 156, przypis 777 jest: „żadko”, a zdecydowanie powinno być „rzadko”, przez ‘rz’;
- s. 156 – nie można pisać „co roczną” – co rok – piszemy osobno, ale „coroczną” już razem (vide: Wielki słownik ortograficzny PWN);

Choć warstwa językowa pracy uległa pewnej poprawie, to nadal pojawiają się skróty myślowe, zdania i zwroty gramatyczne, które są stylistycznie lub logicznie niepoprawne, a które zalecałam poprawić w pierwotnej wersji recenzji. Tu kilka przykładów:

- „O Erasitrusie wiadomo, że działał razem z Herophiluem na polu anatomicznym” (s. 20);
- na s. 42 opis Filagriusza „na temat **Filagriusza** Ibn an-Nadim napisał ...(...) Al. -Qifti mówi w ten sam sposób: **Filumenus**, grecki lekarz...(...) Biografowie arabscy, jak można zauważyć nie znają dokładnego czasu życia **Filagriusza**” To o Filagriuszu czy Filumenusie tu mowa. Czy Filumenus wkradł się tu przypadkowo? (wytluszczenie-rec.) (s. 42)
- pisząc z kolei o przyjętych ramach czasowych (s. 53, punkt 6 Konstrukcja i metodologia) zaznacza, że chociaż „tematycznie rozciągnięte są na przestrzeni tysiąca stu lat” – to „jednak w praktyce historyk musi nieco poszerzyć ramy czasowe tych badań. Podyktowane jest to potrzebą omówienia szerzej niektórych kwestii, tak aby **odsłonić niejako „korzeń”** omawianych zagadnień”. Zwracałam uwagę na ten akapit w poprzedniej recenzji i nadal uważam, że ze względów stylistycznych powinien ulec zmianie. Sądzę, że w rozprawie doktorskiej nie ma miejsca na (skąd inąd bardzo poetyckie) zdania typu: „Na podstawie samej historii farmakologii można dojść do wniosku, że historia medycyny przypomina bluszcz. Pnie się on wzdłuż dziejów świata jego poszczególne gałęzie są ściśle ze sobą splecione w ten sposób, że często nie można ich rozróżnić. Historyk nie może przeciąć tych gałęzi niczym Aleksander Wielki Węzła Gordyjskiego, ponieważ utraciłby orientację w źródłach. Musi w żmudny sposób próbować śledzić poszczególne gałęzie, aby otrzymać wnioski (...)” (s. 233). Inny przykład: „Jest to najbardziej znane w historiografii schorzenie. Na temat jego leczenia powstało wiele prac i można uznać, że za każdym razem za mało powiedziano. Zawsze

wymaga oddzielnej pracy, nowego spojrzenia na problematykę, nowego prześledzenia źródeł, stanowi rdzeń i swoiste exemplum historii medycyny okulistycznej” (s. 265). I dalej „Oczywiście, aby obraz nabrał głębi barwy.... (...) będzie to dodatkowa paleta barw dla opisu tej problematyki (s. 265). Na takie zdania można pozwolić sobie podczas wystąpienia na żywo, na wykładzie. Takie uwagi urozmaicają narrację, ale to nie jest styl pisania prac naukowych;

- pisząc o dominacji tekstów Galena pisze, że „dotyczy to również okulistyki, gdzie historyk wręcz skazany na odtworzenie badań anatomicznych o teksty Galena. Niefortunnie ma to również skutki ujemne. (sic! -przyp. rec.)” (s. 153);

„Analizując komponenty kollyrionu, można postawić tezę, że charakteryzowały się one głównie **cechą ściągającą naskórek**” (s. 220);

- s. 232 – nadal nie rozumiem pojęcia „jakość czterech żywiołów”. Itp.

Liczyłam, że Doktorant poprawi wymienione błędy, tym bardziej, że można to było zrobić w pliku w sposób zautomatyzowany - ich wyeliminowanie było technicznie bardzo proste. Wystarczyło, czytając uwagi recenzentki, wyszukiwać podane słowa/zwroty w tekście w formie elektronicznej. W edytorze Word można korzystać z funkcji „znajdź/zamień”. Dlatego obecność przedstawionych ponownie uwag jest rozczarowująca. I przyznam, że budziła moją irytację podczas powtórnego czytania. Ich pozostawienie wskazywać może na lekceważący stosunek do wymienionych błędów, sugerowanych poprawek i przede wszystkim... do mojej pracy.

Odniosę się też do charakteru innych, wprowadzonych przez mgr. Łukasza Karczewskiego zmian. Zgodnie z sugestią wzbogacił on pracę o materiał ikonograficzny. Częściowo uwzględnił podaną lub zasugerowaną przeze mnie literaturę, chociaż do wielu proponowanych pozycji się jednak nie odwołał. Składam to na karb ograniczonego dostępu do literatury w wyznaczonym do poprawy czasie.

Zmiana konstrukcji pracy „wymusiła” napisanie nowego (krótkiego) wstępu o naturze i znaczeniu wzroku. Po moich uwagach Doktorant zdecydował się na usunięcie rozdziału 1 („Historia okulistyki antycznej”) i przeniesienie części informacji w nim zawartych do ‘Źródeł’ omówionych we ‘Wstępie’. Był to dobry pomysł. Tym bardziej, że w ten sposób usunął znaczną część wymienionych w pierwszej recenzji błędów. Szkoda, że zabrakło staranności w usuwaniu śladów tego pierwotnego rozdziału. Np. na stronach

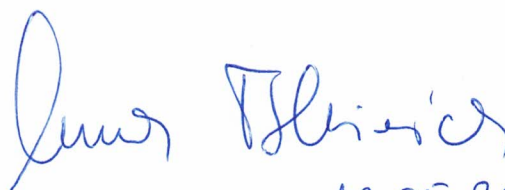
195 i 196 w przypisach 1076 i 1083 autor odwołuje do rozdziału 1.1 Historia okulistyki antycznej przed Hippokratesem, który w nowej wersji pracy nie istnieje.

Podział 'starego' rozdziału 2 i zrobienie z niego dwóch odrębnych rozdziałów: 1. Anatomia oka i 2. Patologie oka też był dobrym, porządkującym pracę posunięciem. Nie było moją sugestią rozbicie rozdziału 3 na dwie części i zamiana ich kolejności, ale sądzę, jak już o tym wspomniałam, że również i to wpłynęło pozytywnie na ostateczny kształt dysertacji.

Podsumowując muszę stwierdzić, że nie zmieniałam mojej poprzedniej oceny nakładu pracy Pana Łukasza Karczewskiego i jego zaangażowania w żmudny proces tworzenia niniejszej dysertacji, zbierania, zestawienia i tłumaczenia źródeł. Tematyka dysertacji wpisuje się w aktualne trendy badawcze historyków starożytności jak i historyków medycyny. Wartością samą w sobie jest zebranie przez Autora bogatego materiału źródłowego.

W przedstawionej mi do powtórnej oceny wersji pracy Doktorant uwzględnił część uwag, które zawarłam w poprzedniej recenzji. Choć dokonane poprawki nie wyeliminowały wszystkich wskazanych w niej mankamentów, to doceniam znaczne starania i wkład mgr. Łukasza Karczewskiego w poprawę jakości rozprawy doktorskiej w stosunkowo krótkim czasie.

Dlatego po poprawkach wprowadzonych do recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Karczewskiego pt. *„Oftalmologia, czyli nauka o oczach w wybranych tekstach od IV w przed Chr. do VII w. po Chr. Studium historyczne”* wnoszę do Rady Dyscypliny Naukowej Historia Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o skierowanie niniejszej dysertacji do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

18.05.2023